

УДК 159.9

ТЕОРЕТИЧНЕ УЯВЛЕННЯ ЩОДО ПОНЯТТЯ ОСОБИСТІСНОГО КОНСТРУКТУ

Таточенко С.А., аспірант
кафедри практичної психології
Херсонський державний університет

У статті розглянуто теоретичні підходи до системи особистісних конструктів як до компоненту когнітивної сфери особистості, так і до семантичного рівня свідомості. Проаналізовано психологічні теорії суб'єктивної семантики. Дана характеристика рівнів когнітивної складності. Показано особливості «імплицитних теорій», надано опис «суб'єктивного» підходу до розуміння і взаємодії особистості. Визначено наслідки використання фіксованої та ригідної когнітивної моделі особистісних конструктів.

Ключові слова: особистісні конструкти, імпліцитні теорії, смисловий досвід суб'єктивної реальності, когнітивна складність, психосемантичний підхід, смислове поле.

В статье рассмотрены теоретические подходы к системе личностных конструктов, как к компоненту когнитивной сферы личности, так и к семантическому уровню сознания. Проанализированы психологические теории субъективной семантики. Дана характеристика уровней когнитивной сложности. Показаны особенности «имплицитных теорий», описан «субъективный» подход к пониманию и взаимодействию личности. Определены последствия использования фиксированной и ригидной когнитивной модели личностных конструктов.

Ключевые слова: личностные конструкты, имплицитные теории, смысловой опыт субъективной реальности, когнитивная сложность, психосемантический подход, смысловое поле.

Tatochenko S.A. THEORETICAL UNDERSTANDING ON THE CONCEPT OF PERSONAL CONSTRUCTS

The article deals with theoretical approaches to the system of personal constructs, as a component of cognitive sphere of personality, and shall drop to the semantic consciousness. Analyzed the psychological theory of subjective semantics. The characteristic levels of cognitive complexity. The features of «implicit theories» describes the «subjective» approach to the understanding and cooperation of the individual. Determine the effects of the use of fixed and rigid cognitive model of personality constructs.

Key words: personal constructs, implicit theory, meaning the experience of subjective reality, cognitive complexity, psychosemantic hike, semantic field, ompilation.

Постановка проблеми. Тенденції сучасного світу змушують особистість постійно перебудовуватися і адаптуватися до мінливих умов життя. Суспільство вимагає від людини нових і вдосконалених форм поведінки і взаємин. Особистість постійно залучена у безліч соціальних взаємодій та взаємозв'язків, що припускає у неї наявність гнучких форм поведінки й мислення.

Кожна людина намагається передбачити події свого життя, контролювати їх, прогнозувати майбутнє і будувати плани, засновані на очікуваних результатах. Враховуючи безліч факторів, точка зору людини на власне життя мінлива, проте у кожного існує певна інтелектуальна вісь – система особистісних конструктів, за допомогою якої людина осмислює аспекти дійсності з позиції схожості або контрасту. Саме когнітивний процес спостереження відмінностей між об'єктами і подіями призводить до формування особистісних конструктів.

Рівень когнітивної складності відображає зміст особистісних конструктів індивіда – смислових систем, створених людиною,

за допомогою яких відбувається взаємодія з об'єктивною дійсністю. Особистісні конструкти, в яких виявляються індивідуальні смисли, мають широкий діапазон і чітку структурну підпорядкованість. Ставлення особистості до себе, її Я-концепція визначаються ідентичністю суб'єкта життя, за яку людина приймає і несе відповідальність. Однак незадоволеність, брак внутрішнього ресурсу, несформованість усвідомленості, а так само жорсткість особистісних конструктів призводять до недиференційованого, дифузного статусу ідентичності і провокують формування патологічних станів та синдромів, а також виникнення різноманітних аддикцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уявлення про систему особистісних конструктів як про компонент когнітивної сфери особистості і як про семантичний рівень свідомості викладені в працях Дж. Келлі, Д. Банністера, Ф. Франселли, А.В. Супруна, В.Ф. Петренка, О.Г. Шмельова, О.В. Улибіної, О.В. Мітіної, Є.Ю. Артем'євої, В.П. Серкіна, В.В. Кучеренко, О.О. Ністра-

това, О.О. Прохорова, Л.І. Романовської, А.А. Студенікіна, О.Ф. Бондаренко, Н.О. Кучеровської, С.М. Симоненко, О.М. Лозової, Н.Ф. Шевченко.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у висвітленні теоретичного поняття особистісного конструкту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одне з фундаментальних положень теорії Дж. Келлі полягає в тому, що людина дивиться на світ крізь прозорі шаблони, які вона сама створює і постійно вдосконалює. Ця система координат утворена її особистісними конструктами, завдяки яким недиференційований світ упорядковується і стає прогнозованим. Кожна людина створює свою систему координат відповідно до своїх цінностей і потреб, а також виходячи зі своїх когнітивних можливостей. В особистісних конструктах відображені ті критерії, за якими людина класифікує об'єкти, і ті якості об'єктів, які вона хоче знати в першу чергу.

У працях Дж. Келлі система особистісних конструктів представлена як компонент когнітивної сфери особистості та іменується як альтернативний конструктивізм. На його думку, кожна людина має власну систему особистісних конструктів, яка має два рівня (блоки):

- блок «ядерних» конструктів, які знаходяться в постійному фокусі оперативної свідомості. Цими конструктами людина користується найчастіше при взаємодії з іншими людьми (близько п'ятдесяти);

- блок периферичних конструктів – це всі інші конструкти. Їх кількість суто індивідуальна (може варіюватися від сотень до кількох тисяч).

Цілісні властивості особистості виступають як результат спільного функціонування обох блоків конструктів.

Виходячи з особливостей функціонування блоків конструктів, виділяють два типи цілісної особистості:

- когнітивно-складний тип особистості (формування та використання великої кількості конструктів);

- когнітивно-простий тип особистості (формування та використання невеликого набору конструктів).

Людина, яка має когнітивно-складний тип особистості, відрізняється такими характеристиками:

- має краще психічне здоров'я;
- краще справляється зі стресом;
- має більш високий рівень самооцінки;
- більш адаптивна до нових ситуацій.

І.П. Шкуратова виділяє такі категорії конструктів:

1	Ставлення до інших людей.		Інтелект і здібності.
2	Ставлення до себе.		Здоров'я і хвороби.
3	Ставлення до професійної та інших видів діяльності.		
	Егоцентричні конструкти; Поведінкові конструкти.		
4	Ставлення до матеріальних предметів.		
	Непсихологічні конструкти; Захоплення та інтереси.		
5	Ставлення до явищ культури, науки та ідеології.	1	
	Шкідливі звички; Сексуальна сфера		
6	Світоглядні відносини.		Екстраординарні конструкти [3, с. 31].
7	Властивості темпераменту.		

Х. Хекхаузен трактує конструкти Дж. Келлі як атрибуції: особистісні риси в повсякденній свідомості виступають в статусі «пояснювального інструменту», роз'яснюючи внутрішні причини того чи іншого поведінки людей.

Д.О. Леонт'єв стверджував, що особистісні конструкти для людини виступають в якості джерел і носіїв смислів. Є.В. Улибіна вважає, що в деякій частині імпліцитні теорії мають індивідуальний характер і будуються на основі унікального досвіду суб'єкта, а в якійсь – відбивають історично накопичений культурний досвід, закріплений у певній знаковій системі.

О.М. Васильченко вважає, що імпліцитні теорії – це оформлені структури уявлень, що залишаються константними в різних ситуаціях. Це багатомірний простір смислів і значень, які залежно від соціальних умов і когнітивної гнучкості самої людини можуть поступово трансформуватися. Імпліцитні теорії, за його думкою, це конструкти, сформульовані самим індивідом про власний процес або процеси, що відбуваються в житті суб'єкта. Розмаїтість імпліцитних теорій особистості дає їй змогу обирати найбільш прийнятну в певній ситуації теорію, у межах якої надалі відбувається інтерпретація й вибудовування стосунків.

Однак імпліцитна теорія, як і будь-яка інша теорія, неминуче спотворює реальність, допомагаючи суб'єктові зберегти стабільність зовнішнього та внутрішнього світів. Вона є тією призмою, через яку відбувається сприйняття суб'єктом світу,

інших людей, самого себе. Імплицитні теорії відображають насамперед суб'єктивну реальність індивіда та його індивідуальну систему значень [1, с. 137].

У роботах Є.Ю. Артем'євої, Ю.К. Стрелкова, В.П. Серкіна пропонується така схема розведення трьох рівнів смислового досвіду суб'єктивної реальності свідомості:

1	Перцептивний шар	система модальних образів, упорядкованих один з одним.
2	Поверхневий шар	структурована сукупність відносин до актуально сприйманих об'єктів; сукупність приватних полімодальних семантик.
3	Семантичний шар (картина світу)	глибинний шар амодальних структур, що утворюється при «обробці» семантичного шару. Цілісна глобальна система очікувань впливу світу (Є.Ю. Артем'єва) [2, с. 17].

При цьому основним об'єктом дослідження психології суб'єктивної семантики стає саме семантичний шар («сліди діяльностей, зафіксовані у відношенні до предметів, об'єктів маніпуляції і умов цих діяльностей»), який близький, але «не тотожний за рівнем сформованості і етапу генезу» особистісному глузду. «Особистісні смисли» більш споріднені з елементами ядерних структур суб'єктивного досвіду.

На відміну від лінії досліджень психології суб'єктивної семантики, в роботах, виконаних під керівництвом В.Ф. Петренко та О.Г. Шмельова, основна увага приділяється вивченню категоріальної структури суспільної свідомості у вигляді функціонування семантичних понять, соціально-нормативної системи категорій мови, при цьому використовуються високоінтегративні моделі систем значень для виходу на «глобальні зчеплення семантичних ознак» (так звані «глибинні особистісні конструкти»). У переважній більшості досліджень автори не схильні до застосування індивідуалізованого набору семантичних ознак для реконструкції категоріальних структур буденної свідомості.

Слідом за О.Г. Шмельовим когнітивна складність розуміється як кількість незалежних різноманітних конструктів на категоріальному мікрорівні, що знаходяться в ієрархічній супідрядності з конструктами більш високого порядку на категоріальному макрорівні. Іншими словами, мова йде про диференційованості індивідуального смислового поля, де смисли, що виражаються в конструктах, знаходяться в узгодженості

один з одним. Як відзначає А.Г. Шмельов, саме в цьому випадку система конструктів знаходить необхідну «зв'язаність» і «стрункність» та виявляється досить гнучкою і одночасно достатньо стійкою. [6, с. 84].

Рівень когнітивної складності відображає зміст особистісних конструктів індивіда – смислових систем, які людина створює і за допомогою яких потім взаємодіє з об'єктивною дійсністю. Особистісний конструкт як система поєднує в собі емоційні і когнітивні компоненти життєдіяльності людини. Низький рівень когнітивної складності виражається в жорстких конструктах, що дають надмірно фіксовану, ригідну картину світу. Жорстка система характеризується вузьким репертуаром конструктів та їх жорсткою співпідпорядкованістю. Ця система може мати широкий репертуар понять або моделей, але вони не мають між собою чіткої пов'язаності і стрункості. Високий рівень когнітивної складності відображають сприйнятливі конструкти, що володіють достатньою гнучкістю і спрямованістю щодо різних життєвих ситуацій. Люди, які взаємодіють з дійсністю за допомогою сприйнятливих конструктів, більшою мірою готові сприймати її об'єктивно. Необхідно відзначити, що ключові слова (мовні конструкти) відображають рівень когнітивної складності тільки щодо контексту ситуації. Якщо в мовних конструктах узагальнюється ставлення до широкого спектру предметів і явищ дійсності, то когнітивна складність виступає показником певного психічного стану або рівня особистісного розвитку [4, с. 45].

Отже, психосемантичний підхід до дослідження особистості реалізує парадигму «суб'єктного» підходу до розуміння іншого. Змістовна інтерпретація визначених структур (факторів) обов'язково вимагає побачити світ «очима випробуваного», відчутти його засоби осмислення світу. Реконструйована в рамках суб'єктивного семантичного простору індивідуальна система значень виступає своєрідною орієнтовною основою такого емпатійного процесу, дає йому смислові опори. Психосемантичний підхід дозволяє намітити нові принципи типології особистості, де особистість випробуваного, розглядається не як набір об'єктних характеристик в просторі діагностичних показників, а як носій певної картини світу, як деякий мікрокосм індивідуальних значень і смислів [2, с. 19].

Більшість дослідників справедливо вважає, що людське сприйняття і усвідомлення світу, процеси пам'яті, мислення, уяви озброєні і одночасно обмежені тією конкретно-історичною системою значень, яка

вміщує у себе сукупний суспільний досвід та культурну спадщину певної соціальної спільності. В результаті особистісні конструкти мають подвійну природу, що базується на індивідуальній та соціокультурній репрезентації світу. Дж. Келлі, характеризуючи властивості конструктів, виділив два діапазони їх застосовності. Так, вузький спектр застосовності заснований на конструктах фіксованого та ригідного характеру, в той час як широкий – включає конструкти, що забезпечують у свідомості особистості більш багатогранну, когнітивну «систему координат». Очевидно, що саме фіксована, а з іншого боку неусвідомлювана, когнітивна модель знаходиться в основі дисонансних психічних станів та дезадаптивної поведінки людини [5, с. 150].

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, особистісний конструкт – це ієрархічна змінювана когнітивна смислова система, що орієнтована на майбутнє, однак аналізує попередній досвід, за допомогою якої людина взаємодіє з об'єктивною дійсністю. Конструкти створюють у свідомості особистості певний фіксований світ, заснований на різного роду ідеалах, уявленнях, визначеного сприйняття та опису реальності. Отже, на основі особистісних конструктів, індивід формує відповідну когнітивну модель світу за допомогою взаємодії мислення і мови. Змістовні аспекти конструктів будуються на поняттях, створених індивідуальним семантичним простором людини та є невідривними від загальносоціального семантичного простору.

Але якщо людина залежить від цього фіксованого світу і не усвідомлює його, вона постійно знаходиться в конфлікті між ідеальним і реальним, бажаним і дійсним, що у кінцевому рахунку призводить до вну-

трішньої агресії, негативних почуттів, дифузності мислення, що обумовлює обмежений вибір варіантів поведінки, захисне уникнення актуальної ситуації, конфліктну негнучкість в осмисленні себе і дійсності. Таким чином, реконструюючи індивідуальну систему значень, через призму якої сприймає світ людина і, відповідно, на яку впливають особистісні, соціальні, професійні стереотипи, можна виявити глибинні стійкі структури свідомості, базуючись на яких сформувати більш високий рівень системи особистісних конструктів для ефективного функціонування та взаємодії індивіда у суспільному просторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильченко О.М. Щодо дослідження імпліцитних теорій як елементів політико-правової культури / О.М. Васильченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – 2015. – № 1 (Т. 2) – С. 136–140.
2. Косаревская Т.Е. Психосемантический поход к исследованию индивидуального сознания: методические рекомендации / Т.Е. Косаревская, Р.Р. Кутькина. – Витебск : УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2009. – 61 с.
3. Леонтьев Д.А. Психология субъективной семантики в фундаментальных и прикладных исследованиях / Д.А. Леонтьев // Материалы научной конференции, посвященной 60-летию со дня рождения Е.Ю. Артемьевой / отв. ред. Д.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2000. – С. 120–124.
4. Серый А.В. Система личностных смыслов: структура, функции, динамика / А.В. Серый ; науч. ред. М.С. Яницкий. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 2004. – 272 с.
5. Собольников В.В. Рефлексия личностных конструктов как условие коррекции диссонантных психических состояний / В.В. Собольников // Мир науки, культуры, образования. – 2013. – №1(38). – С.149–150.
6. Шмелев А.Г. Психодиагностика личностных черт / А.Г. Шмелев. – СПб. : Речь, 2002. – 480 с.